

Liberalismus, komunitarismus, konzervatismus

Liberalismus konce 20. století, 1994

J. Rawls: Politický liberalismus, Prešov 1997

J. Velek (ed.): Spor o liberalismus a komunitarismus, 1996

K. Michalski: Liberální společnost, 1994

Vedle socialismu jsou to tři nejvýznamnější a rozhodující sociálně politické koncepce současné euroamerické civilizace.

Liberalismus jako sociální, ekonomická a politická teorie se objevuje v evropském a americkém myšlení v několika fázích:

1. Nedemokratický liberalismus

John Locke (1633–1704)

Dvě pojednání o vládě

List o toleranci

Pokládán za „otce“ liberalismu, poprvé formuloval jeho hlavní principy:

Individualismus

Přirozená práva občanů

Rovnost možností

Názorová tolerance

Omezená úloha státu

Jedinci vytvářejí společnost, aby hájili své zájmy a svá přirozená práva – život, svobodu a majetek – proti násilí ze strany jiných jedinců. Společnost je tedy umělý výtvar rozumných lidí. Stát je k ochraně práv a zájmů, protože je lépe je chránit institucionálně než individuálně. Stát nesmí být zneužíván k jiným cílům, má chránit životy a majetek, dává zákony a dohlíží na jejich uplatnění. Zásady fungování státu: volba zástupců (pro Locka méně důležité), zásada konsensu, vláda většiny, dělba moci.

Adam Smith (1723–1790)

An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations, 1776 (česky Pojednání o podstatě a původu blahobytu národů, 2001)

Základem Smithovy koncepce společnosti je osobní zájem člověka-egoisty. Člověk při hospodářské činnosti sleduje své zájmy a je přirozeně omezován pouze zájmy ostatních členů společnosti. Jednotlivci, který svobodně sleduje své zájmy, to umožňuje pouze společnost svobodné konkurence. Teprve svobodná hra ekonomických sil vede k rozkvětu společnosti, která je souhrnem zájmů jednotlivých individuů (zásady – neviditelná ruka trhu, laissez faire, laissez passer). Smith bojuje proti všem omezením hospodářství ze strany státu. Stát (panovník) má pouze tyto povinnosti:

- chránit společnost před vpády jiných společností
- chránit každého příslušníka společnosti před nespravedlností a krivdou
- budovat a udržovat některé veřejné stavby a veřejná zařízení.

2. Protektivní (utilitární) demokracie

Jeremy Bentham (1748–1832)

Fragment on Government, 1776

Introduction to Principles of Morals and Legislation, 1789

James Mill (1773–1836)

Elements of Political Economy, 1821

Analysis of the Phenomena of the Human Mind, 1829

Patří do skupiny anglických osvícenských filozofů, kteří jsou nazýváni filozofičtí radikálové. Vycházejí z toho, že přirozená práva jsou nesmysl, kladou důraz na zastupitelský systém jako záruku ochrany občanů před státem. Lidé touží po štěstí, po maximální radosti a minimální bolesti, chtějí mít co největší prospěch, potěšení a užitek za co nejmenší cenu. Nejlepší společnost zajistí, aby co možná největší počet lidí dosáhl nejvyšší míry štěstí. Z toho má vycházet činnost státu, úkolem zákonů je zajistit přežití, hojnost, rovnost vlastníků a bezpečnost vlastnictví.

Hospodářská sféra automaticky směřuje k co největšímu blahobytu, fungování dalších sfér společenského života je třeba nastavit legislativně, tady se vytváří umělá identita, aby se lidé chovali v souladu se zájmy společnosti. Požadavek častých voleb (rozšíření volebního práva, ale stále bez účasti žen, občanů do 40 let a nemajetných).

Utilitaristé věřili, že lze nastolit uniformitu individuálních cílů v zájmu společnosti, že člověk se může naučit, že svému štěstí slouží nejlépe tehdy, když své úsilí přizpůsobí obecnému cíli. Utilitarismus je nehistorický, předpokládá neměnnost lidské povahy.

3. Liberální demokracie

John Stuart Mill (1806–1873)

Úvahy o vládě ústavní, česky 1992

On liberty, 1859, česky O svobodě, 1913

Epistemologicky zdůvodnil individualismus, svobodu jednotlivce a toleranci: kdo potlačuje něčí mínění (třeba vláda nebo autoritáři), osobuje si znalost absolutní pravdy, a to je epistemologicky nemožné.

Představuje přesvědčený individualismus – vychází z jedince, jeho všestranný rozvoj je měřítkem posouzení společenského zřízení a vládních forem. Ekonomická svoboda (volnost konkurence) je základem svobody politické, kulturní, osobní. Právo na svobodnou vládu mají pouze civilizačně dospělé národy.

Svoboda jedince nesmí narušit svobodu jiného, preference soukromého práva před veřejným. Stát a legislativa jsou garanty svobody jednotlivců a jejich zákonných práv (svoboda svědomí, shromažďovací, spolčovací, volby povolání), svobodná společnost chrání uvedená práva, represe je legitimní pouze tehdy, když někdo zneužívá práva k poškozování jiných. Ti, kdo chtějí zasáhnout do jednání jiného, mají povinnost dokázat oprávněnost zásahu, dokázat, že jednají v zájmu ochrany jednotlivce.

Mill byl pro účast občanů na veřejné správě, ale další rozšíření této účasti spojuje s rozvojem schopností a znalostí lidí.

Kritéria kvalitní vlády:

- schopnost chránit zájmy občanů a obecný zájem (zásada protektivnosti)
- schopnost zlepšovat a vychovávat

Současně se uplatňují 2 principy:

- princip účasti – občané se mají účastnit jak ochrany zájmů, tak zlepšování a výchovy
- princip kompetence – vliv kvalifikovaných občanů má být největší jak ve sféře ochranné, tak výchovné.

Zatímco J. Mill (otec J. St. Milla) a J. Bentham uvažovali staticky, považovali společnost za neměnnou, člověk je konzument a společnost je tržní s nerovnoměrným rozdělením vlastnictví, J. St. Mill uvažuje dynamicky, chce společnost zlepšovat, chce rozvíjet zájmy a schopnosti občanů.

4. Neoliberalismus

Friedrich August von Hayek (1899–1992)

The Road to Serfdom, 1944, česky Cesta do otroctví, 2004

Law, Legislation and Liberty, 1973, česky Právo, zákonodárství a svoboda, 1991

The Fatal Conceit, 1988, česky Osudná domýšlivost: omyly socialismu, 1995

Jeho pojetí liberalismu vychází z volného trhu, vlády zákona a minimálního státu (jenom k ochraně občanů a soukromého vlastnictví). Jako významný ekonom a sociální filozof vychází z toho, že sociální systémy jsou složité, mají mnoho proměnných, člověk je odkázán na subjektivní volbu, odhaduje a jedná na základě omezených, neúplných informací. Z lidské činnosti plyne mnoho nezamýšlených důsledků. Sociální jevy, které zdánlivě vypadají strukturovaně, nejsou ani přirozené (*physis*), ani konvenční (*nomos*), nebyly ani vynalezeny, ani naplánovány, ale vyvinuly se postupně a přežívají, protože se osvědčily pro ty, kteří je používají. Sociální jevy jsou tedy spontánně vytvořené samoregulační struktury, které se vyvinuly přirozeným výběrem a vytvářejí **spontánní řád** (ve smyslu *kosmos*). Ekonomický trh je efektivním distributorem zdrojů.

Hayek rozlišuje zákon a zákonodárství. Zákon je výrazem spontánního řádu, jsou to obecné právní principy a nařízení (ústava). Zákon kodifikuje lidskou zkušenost z dosavadního jednání, pravidla určují, co není dovoleno, mají omezovací funkci (vzorem tohoto uvažování je anglické zvykové právo). Nejdůležitější je soukromé vlastnictví – když víme, co je naše, jsme méně neschopni jednat.

Hayek je pro omezenou demokracii – pravomoci většiny mají být omezeny dlouhodobými principy zákona, některé skupiny (vládní úředníci, příjemci veřejných dávek) mají být vyloučeni z hlasování, lidová vůle vychází z nedokonalých znalostí, přináší více nezamýšlených důsledků.

Hayekova sociální filozofie má hodně příznivců, ale také hodně kritiků:

Korporativní, transnacionální kapitalismus znamená, že v současnosti není trh volným citlivým mechanismem volby, ale je plánován a řízen velkými monopolními společnostmi. Prohlubuje se světová obrovská nerovnost mezi jednotlivými zeměmi a oblastmi.

Člověk fakticky nemůže uskutečnit formální právo na svobodu.

5. Soudobý liberalismus

John Rawls (1921–2002)

Teorie původu společnosti

Existují různé výklady, jak a proč se lidské individuum vůbec spojuje s ostatními za účelem vytvoření občanské společnosti. Dle *Dictionnaire de philosophie politique* můžeme vysledovat dvě hlavní linie přechodu z přirozeného stavu do stavu občanské společnosti: na jedné straně stojí teorie, jak ji známe u Johna Locka, ve které je již původní stav člověka podřízen určitému přirozenému právu danému od Boha. Zde existuje přirozená komunita, ve které již lidé žijí podle rozumu a ve které mají též jisté přirozené právo na vlastnictví, které je legitimizováno prací. V tomto stavu jsou však práva a povinnosti nejisté, jelikož zde chybí

všem společná autorita; proto je třeba vytvořit politickou moc, která by byla výsledkem vůle neomezeného množství všech jejích členů a která by zaručovala funkčnost základních práv a svobod každého člověka. Nicméně v tomto případě jde o občanskou společnost, jež je svým způsobem organickým pokračováním přírody.

Na druhé straně existuje teorie (nejdřív u Hobbesa a poté u Rousseaua), ze které vyplývá to, že za politickým závazkem poslušnosti co se týče občanského práva nestojí přirozené právo, nýbrž uměle vytvořená konvence; původní přirozený stav takto stojí ve významném kontrastu ke konceptu člověka ve společnosti. Pro Rousseaua je člověk v přirozeném stavu považován za dobrého a nezkaženého; do společnosti vstupuje díky zvyšování potřeb a nároků pro své sebezdokonalování, které je mu přirozené. Hobbes naopak vidí člověka v přirozeném stavu jako asociála, který je charakterizován značně negativně a kterému jde v první řadě výhradně o jeho sobecké zájmy; jeho vstup do společnosti je pak dán jeho pudem pro přežití.

Naopak původní pozice u Johna Rawlse v sobě nezahrnuje přechod jako takový ze stavu přírody do stavu společenského; neexistuje u něj myšlenka předspolečenského fiktivního stavu ani založení politického státu, což bylo hlavním cílem Hobbesa, Locke a Rousseaua. Rawlsovi nejde o obhajobu svrchované moci, ani o založení společnosti. Jeho původní pozice nekoresponduje shluku lidí, kteří se dohodnou spolčit se jednou pro vždy v určitém momentě, aby se dohodli na základních pravidlech života ve společnosti. Cílem Rawlsova původního stavu je umožnit každému to, aby si představil sám sebe na místě někoho jiného a tudíž soudil spravedlivě. Nejde však o generalizaci altruismu, nýbrž jednoduše o opuštění svého vlastního pohledu a o schopnost se abstrahovat od své osobní pozice a od svých vlastních zájmů (*Rouge-Pullon, Cyrille*). Jinými slovy předpokladem pro rozhodování o společenské smlouvě v původní pozici je určitý typ ignorance, co se týče postavení při výběru základních principů pro společnost. Je jasné, že si zde lidé vyberou takovou společnost, která bude výhodná pro všechny její členy a ve které vládne spravedlnost na základě naprosto všemi přijatelných principů.

„Justice as fairness“

Dnešní teorie společenské smlouvy u Johna Rawlse je nazývána *Justice as Fairness*, což je zároveň i název jednoho z jeho důležitých děl vydané v roce 2001, které shrnuje a reviduje jeho klíčové myšlenky, již formulované mimo jiné v jeho hlavním díle *Teorie spravedlnosti* (1971) a vůbec ve většině jeho předchozích prací. Přestože klíčovým bodem již dávno není debata o vlastnictví, je právo na majetek jednou ze základních svobod občanů, která je právě předmětem jednoho z principů spravedlnosti. Termín „justice as fairness“ se u nás většinou nepřekládá; volně bývá občas přeložen jako spravedlnost jako slušnost, čestnost, či férovost, což zde vyjadřuje myšlenku, že principy spravedlnosti ve společnosti byly dohodnuty v nějaké počáteční situaci, která je slušná, férová. Často se setkáváme s tvrzením, že „justice as fairness“ je příkladem konceptu společenské smlouvy; nicméně má jen málo společného s novověkými teoriemi. Dílo *Teorie spravedlnosti* se zabývá tím, co autor sám nazývá problémy politických teorií – jedná se o formulování základních občanských práv a svobod, limitu politického závazku, a spravedlnosti ekonomických a jiných nerovností. Rawls ve svém Úvodu k *Teorii spravedlnosti* tvrdí, že jeho snahou je zobecnit a přenést do vyššího řádu abstrakce tradiční pojetí teorie společenské smlouvy, jak ji známe u Locke, Rousseaua a především Kanta a snaží se vymanit z utilitaristických konceptů, které převažovaly v prvních třech čtvrtinách dvacátého století. Při určování principů řídicích spravedlivé sociální instituce jde Rawls v kantovské tradici, přičemž nedovoluje, aby byl jeden člověk prostředkem k dosažení cílů nějakého jiného individua.

Rawlsovy principy

Ve třetí kapitole první části *Teorie spravedlnosti* Rawls naznačuje, že původní kontrakt si nemůžeme představovat jako prostředek ke vstupu do konkrétní společnosti či založení určité formy vlády. Hlavní myšlenka je ta, že předmětem původní dohody jsou velmi obecné principy spravedlnosti pro základní strukturu společnosti. S ohledem na tyto principy se vybírá ústava a legislativa k vykonávání práva a jiné základní instituce společnosti. Tyto principy mají regulovat všechny následující dohody a zároveň specifikují druhy společenských kooperací, do kterých lze vstupovat a druhy vládních forem, které mohou být založeny. Nevztahují se tak přímo ani neregulují zevnitř různé instituce a asociace v rámci společnosti. Princip utility se zda být nekonsistentní s myšlenkou reciprocity, která je implicitní v Rawlsově pojmu dobře uspořádané společnosti; proto si lidé v původní pozici nevyberou koncept utilitarismu. Čili: skupina lidí se musí dohodnout jednou pro vždy, co bude považovat za spravedlivé a co za nespravedlivé. Nejdůležitějším aspektem u Rawlse je takto požadavek spravedlnosti ve společnosti, jejíž podmínkou je tedy vzájemný prospěch a univerzální přijatelnost. Jedince ve společnosti sdružuje jediné společné pouto: smysl pro spravedlnost. Principy spravedlnosti, které by si lidé dle Rawlse v počáteční situaci vybrali, jsou v podstatě dva: princip svobody ve stejné míře pro všechny; a princip rovnosti, přičemž nerovnosti jsou přijatelné jen tehdy, pokud z nich těží výhody všichni členové dané společnosti, zejména ti, co jsou nejméně zvýhodněni. Každá nerovnost tedy není nespravedlivá.

Opona nevědomosti

Pokusme se nyní formulovat hlavní body společenské smlouvy u Johna Rawlse a ukázat, v čem se liší od teorie Thomase Hobbesa. Jak jsem již naznačila výše, v případě Rawlse musíme „původní stav“ vidět méně barvitě než tomu bylo u Hobbesa – musíme jej chápat jako čistě myšlenkový experiment. Dá se zhruba říci, že v koncepci „justice as fairness“ koresponduje tzv. „original position“ neboli původní pozice individua přirozenému stavu v tradiční teorii společenské smlouvy. Tato původní pozice se odehrává za „veil of ignorance“ = rouškou, závojem či oponou nevědomosti. V této hypotetické situaci, charakterizované tak, aby její rozvinutí vedlo k určité koncepci spravedlnosti, si jedinci nepostupují vzájemně nějaká práva, nýbrž pouze přehodnocují občanské demokratické společnosti, které jsou již předmětem zkušenosti člověka. Opona nevědomosti jakožto paralela přirozeného stavu je Rawlsem popsána následovně: „K podstatným vlastnostem této situace patří, že nikdo nezná své místo ve společnosti, své třídní postavení nebo sociální status; nikdo dále nezná své šance při rozdělování přírodních vloh a schopností, ani svou inteligenci, sílu apod. Budu dokonce předpokládat, že smluvní strany neznají své koncepce dobra ani své speciální psychologické sklony [...]. To zaručuje, že nikdo není zvýhodněn nebo znevýhodněn při výběru principů v důsledku přírodních náhod nebo nahodilosti společenských okolností.“ (JF, str. 27 – 33). Je třeba odmyslet si znalost odlišností mezi lidmi a předpokládat rovnost informací – jediné to nám může zaručit podmínky pro naprosto férové rozhodnutí za „oponou nevědomosti“. Cokoli si za touto oponou před vstupem do společnosti vybereme je nutně spravedlivé. Jde zde o jednotlivce ve stavu absolutní neutrality. V této abstrakci subjekt není schopen výběru jako takového pro své vlastní zájmy, jelikož výběr je výsledkem konkrétních okolností. Každý jedinec v takovéto situaci odmítne riskovat to, že se ocitne v nevýhodné situaci; proto jeho výběr za „oponou“ bude nutně spravedlivý. Rawls tvrdí, že jako individua jsme výsledkem nahodilostí, jsme zaměnitelní. Pokud se však jedinec umístí za závoj nevědomosti, procedura vytvoření společnosti a jejich zákonů bude spravedlivá – vybereme si tedy nutně koncept „justice as fairness“.

Původní stav u Hobbesa a Rousseaua

Pro Hobbesa původní přirozený stav představuje chaos: právo všech na vše, kde se

jedná o stav války všech proti všem; člověk je zde bytost svobodná, tzn. mající právo užívat své síly dle vlastního uvážení k tomu, aby se postaral o zajištění vlastního života; tímto způsobem jsou si všichni rovni. Člověk v tomto stádiu žije ve stavu konstantní nejistoty a nemá zájem se sdružovat s ostatními svého druhu a vytvářet materiální statky, jelikož je v ohrožení jejich ztráty i ztráty své mizerné existence. Ale jelikož lidé jsou bytosti racionální a jde jim o sebezáchovu, dobrovolně se vzdají své neomezené svobody, která v sobě zahrnuje právo všech na všechno a postoupí své neomezené přirozené práva vládci výměnou za jistotu a mír. Kontrakt u Hobbesa není kontraktem kolektivním: každý jedinec postoupí svou moc jedinému muži nebo jednomu sboru mužů, který či kteří výjimečně stojí jakoby mimo tuto smlouvu a zůstává takto v přirozeném stavu. Takto zplnomocněný vládce představuje jedinou vůli, která má být uznávána za své velkým množstvím lidí, zavázaných mezi sebou kontraktualisticky. Odpor vladaři je téměř vyloučen; tento však musí zajistit mír. Moc je u něj pokud možno absolutní, protože jedině ta může zaručit stabilitu společnosti. Jedině sobeckost tedy motivuje lidi k tomu, aby si osvojili základní zákony a principy, které umožňují civilizovanou společnost a rovněž ze sobeckých důvodů si lidé vymysleli prostředky k výkonu těchto zákonů – instituce, které mají moc patřičně potrestat, pokud kdokoli porušuje dané zákony společnosti. Ve hře je tedy pouze bezpečnost individua a nikoli spravedlnost, jako je tomu u Rawlse. Stručně řečeno, bez autority, která zastraší každého, kdo poruší zákon, nemá člověk žádné výhody ze života ve společnosti, což je pohled poněkud odlišný ve srovnání s Rawlsovou koncepcí založenou na morálním předpokladu individua.

Rousseau odmítá Hobbesův přirozený stav jako koncept války všech proti všem, ale podobně jako Hobbes ho vidí jako souhrn izolovaných individuí; nicméně neidealizuje si ho zdaleka tak, jak nám bývá často populárně předkládáno. Pro něj představuje přirozený stav čistě instinktivní záležitost, jehož výhodou je rovnováha mezi potřebami člověka a prostředky k jejich uspokojení (Höffding). Člověk je v tomto stavu svobodný, řídí se instinktem a nikoli svým intelektem, který je rozvíjen až po uzavření kontraktu. Ovšem zde již také nastupují negativní aspekty jako touha po uspokojování narůstajících potřeb, válka, zášť a odcizení. Vytvoření státu s sebou nese podřízení všech nějaké silné autoritě, jako u Hobbesa, nýbrž základní instituce společnosti mají odpovídat „obecné vůli“ neboli společnému zájmu občanů. Zde vidíme, že Rousseau vychází ze zájmů všech konkrétních občanů, oproti Rawlsovu kontraktu založenému na zájmu rovněž všech lidí, ovšem umístěných do neutrality, která má zajistit konečnou podmínku spravedlnosti v dobře uspořádané společnosti.

Rawlsův morální požadavek

Pro zdůraznění morálního nádechu Rawlsovy teorie, čímž se významným způsobem odlišuje od Hobbesa, poukážeme na dvě skutečnosti, které podle něj charakterizují člověka v původní pozici za závojem nevědění. Na jedné straně je to jeho racionální stránka (z anglického „rational“), na základě které člověk sleduje své vlastní zájmy a uspokojuje potřeby za účelem zachování sebe sama. Na druhé straně je člověk rozumný („reasonable“), což v sobě zahrnuje kapacitu ctění principů společnosti, i když někdy i proti vlastním zájmům. Pojem „rozumný“ (na rozdíl od pojmu „racionální“) v sobě tedy obsahuje jistý morální cit (JF, p. 7). Rawls sám tvrdí, že rozdíl mezi pojmy „racionální“ a „rozumný“ můžeme vnímat také jako paralelu Kantova rozlišení mezi hypotetickým a kategorickým imperativem (JF, p. 81). Za závojem nevědění se jednotlivci chovají a rozhodují spravedlivě, nikdo neví jaký na nás bude mít dopad systém, který si vybereme pro naše soužití ve společnosti. Za závojem nevědění chci pro sebe vlastní výhody ale zároveň to, aby všichni ostatní měli stejné výhody jako já – zde je egoismus vyloučen: vybírám tedy rozumně s ohledem na ostatní členy společnosti. Jakmile se však opona nevědění zvedne a každý zjistí své sociální postavení, bude vyhledávat výhody pouze pro své postavení. Například pokud jedinec zjistí, že je bohatý podnikatel, bude bojovat proti vyššímu danění bohatých, a podobně. Pokud však zjistím, že

jsem nezaměstnaný Afroameričan, budu mít nejspíš na společnost jiné požadavky, jako sociální výhody, podpory a podobně. Pokud jsem tedy konkrétní jedinec a znám své postavení ve společnosti, budu hájit vlastní egoistické zájmy a vybírat nikoli rozumně ale pouze racionálně - tudíž koncept společnosti daného individua nebude spravedlivý.

Při vytváření své teorie bere Rawls především v potaz naši západní, euroamerickou společnost v dnešní době a snaží se reformulovat regulaci soužití lidí ve společnosti pro její nové potřeby; klade se otázka, jak vynutit poslušnost zákona v pluralistické, pluralistické společnosti, ve společnosti moderní, ve které je požadavek svobody pro každého jednotlivce. Hledáme kritérium, které by bylo přijatelné pro všechny ve společnosti, ve které existuje vícero konceptů dobra, které nejsou vzájemně kompatibilní. Základní myšlenka je jednoduchá: to, co dělá určitý konkrétní systém legitimním je to, že je předmětem souhlasu naprosto všech lidí, kteří jsou mu podřízeni. Rawls v Úvodu k dílu *Politický Liberalismus* tvrdí, že pluralismus ve společnosti nemá být nahlížen jako fenomén a priori negativní (jako tomu bylo v minulosti), kde se lidé nemohou shodnout na společné koncepci dobra, nýbrž jako přirozený důsledek činnosti lidského rozumu v rámci svobodných institucí. Tento trend má své počátky v Reformaci šestnáctého a sedmnáctého století; před tímto obdobím byla netolerantnost akceptována jako podmínka společenského pořádku a stability. Nicméně naše současná demokratická společnost již musí při vytváření základních principů pro řízení společnosti počítat s problematickými otázkami, které hýbou společností, jako rasa, etnicita či gender. Společná koncepce dobra neexistuje a v pluralistické společnosti existovat nemůže; Rawls zdůrazňuje, že společnost není komunita, která má společnou koncepci dobra a společné zájmy. Otázka dobra patří do sféry metafyzické anebo taky moráky osobní. Naopak organizace společnosti vyžaduje nikoli koncepci dobra pro všechny společnou, nýbrž spravedlivou organizaci, co se týče veřejných záležitostí v rámci společnosti. Princip spravedlnosti tedy není založen na koncepci komunity. Rawlsova koncepce je deontologická v tom smyslu, že upřednostňuje spravedlnost před dobrem (opakem je doktrína teleologická, ve které je spravedlnost dedukována z dobra).

Historicky vs. nehistoricky založená teorie

Zde se objevuje jedna z kontroverzí mezi kontraktualisty, která se týká role původní situace v teorii. Má být tato považována za opravdovou historickou situaci, za možný moment v dějinách, anebo je kontraktualistická teorie čistě hypotetickou záležitostí? Hume (*Of the Original Contract*) namítá, že politická teorie založená na konsensu našich předků nás nijak nezavazuje. Naopak např. Ronald Dworkin tvrdí, že hypotetická smlouva není smlouvou (*Cudd, Ann*). Co se týče Hobbesa, Locka i Rousseaua, jejich doktrína je založena na historickém procesu, i když tito vyloženě netvrdí, že takováto situace v dějinách lidstva skutečně existovala. Kontrakt je u nich však ustanoven v přirozeném stavu a tudíž fakt, že zmíněné dohody jsou nutně podmíněny nahodilostem v tomto zdánlivě spravedlivém historickém procesu, se zdá být nevyhnutelný. Například Rousseau ve svém druhém dílu *O původu nerovnosti mezi lidmi* vidí přechod do společenského stavu jako pozvolný proces, přičemž finální rozdíly mezi lidmi jsou způsobené nestejností okolností. Pro Rawlse je však takovýto kontrakt nepřijatelný, jelikož je uzavřen již v jistém bodě, kdy má jeden více majetku než druhý a tudíž odlišné nahodilé okolnosti; pozadí spravedlnosti, které by bylo přijatelné lidmi svobodnými a rovnými, zde neexistuje. V „justice as fairness“ se jedná o hypotetický předpoklad, že kontrakt je uzavřen okamžitě po zrození lidských bytostí jakožto rovných a svobodných ve stavu přírody (*PL*, 286 – 287). Jak Rawls tvrdí v *Teorii Spravedlnosti*, koncept původního postavení zobecňuje známý koncept společenské smlouvy tak, že jako předmět dohody ustanovuje první principy spravedlnosti pro základní strukturu a nikoli konkrétní formu vlády, jako je tomu u Locka. Původní pozice je abstraktnější: kontrakt podle Rawlse musí být striktně považován za nehistorický. Na námitku, že hypotetičnost

smlouvy není ospravedlnitelná pro její závaznost Rawls odpovídá, že bez neutrality původní hypotetické situace nemůžeme do kontraktu prosadit požadavek spravedlnosti, který je zásadní; v opačném případě je smlouva podmíněna konkrétním nahodilostem, což je pro normativní teorii nepřijatelné.

V 70. letech kantovští liberálové (Rawls, Nozick, Dvorník) odmítli utilitaristické zdůvodnění liberálního politického řádu, navrhli prioritu práva před dobrem.

V 80. letech se liberalismus brání proti nástupu komunitarianismu..

V 90. letech dochází k diferenciaci liberálních pozic a liberalismus vystupuje v několika podobách:

Radikální liberalismus (Robert Nozick, Will Kymlicka).

Filozofický liberalismus (John Rawls).

Právní liberalismus (Ronald Dworkin).

Liberální politologie (Stephen Holmes).

Klasický liberalismus vycházel z racionalisticko-utilitaristického předpokladu, že existuje rámec, meze plurality. Tím je lidský rozum, ze kterého vycházejí nastolená pravidla, která mají všichni respektovat při sledování svých rozmanitých zájmů. Mnohost je vytěsněna do soukromí, existuje obecná shoda o rámci spravedlnosti.

Spravedlnost = pravidla společného soužití.

Dobro = etický koncept, jaký život má hodnotu a smysl.

Tento liberalistický univerzalizmus byl kritizován zejména proto, že byla konstatována kontingence bytí, nepřítomnost společného základu, na kterém je založena harmonie, a rozplynula se iluze o nestranné spravedlnosti

V soudobých liberalistických koncepcích se diskutuje zejména:

- jak zajistit sociální smír a stabilitu v podmínkách a situaci etického pluralismu
- hledání minimálního dobra a štíhlého pojetí spravedlnosti, na kterém se mohou shodnout různé náboženské a etické představy
- hranice veřejné morálky jako morálky spravedlnosti
- odlišení veřejné a soukromé sféry
- vymezování obecné představy dobra
- prosazení „férových“ principů při řešení konfliktů.
- pluralizace a fragmentarizace individua, rozštěpení osobní identity.
- idea společnosti jako „férového“ systému spolupráce rovných a svobodných občanů

Konzervatismus

- **klasický konzervatismus**: Edmund Burke (1729–1792, Reflection on the revolution in France, 1790, česky Úvahy o revoluci ve Francii, 1997)

Obhajoba tradice, zavedená praxe je nahromaděnou praktickou moudrostí minulosti. Proti rovnosti, masové demokracii jsou postaveny hodnoty: čest, postavení, ctnost, hierarchie, rodina, patriarchát, role, tradice. Odmítání politické filozofie, protože je abstraktní, bezcitná, racionalistická, ideologická..

Silný stát, autoritativní režim, aristokratické uspořádání.

- **nový konzervatismus**: Vchází z moderních společenských věd: Giovanni Sartori, Daniel Bell, Seymour Martin Lipset, Roger Scruton.

Západ postihla krize autorit, vládní instituce ztrácejí svou legitimitu, vyčerpala se důvěra v autoritu elit. Současná krize je krizí kulturní, krizí hodnot, morálních zásad a chování.

Struktury fungují dobře, pokazily se naše přesvědčení, morálka a způsoby chování. Tato krize

není důsledkem chyb vlády, ale narůstajícího vlivu nepřátelské kultury. Vláda je obětí přetížení, chtěli jsme po ní příliš mnoho, nejen rovnost právní a politickou, nejen rovnost možností, ale také rovnost společenských a ekonomických podmínek – a to nejde. Autorita musí být znovu nastolena rozložením odpovědnosti. Je třeba ctít trh, veřejnost musí snížit své nároky. Demokracii není třeba uvádět v život, existuje, je třeba ji stabilizovat. Tak se demokracie stala konzervativní politickou myšlenkou, přestože konzervativci v 19. století proti demokracii ostře vystupovali. To, co bylo nedemokratické, se stalo znakem demokracie: nerovnoměrné rozdělení bohatství, nízká úroveň společenské participace, vláda elit.

Komunitarismus představují

Ve starší generaci Alsdair Mac Intyre, Roberto Unger;

ve střední generaci Charles Taylor, Michael Sandel, Michael Walzer.

Hlavní myšlenky komunitarismu:

Obraz individua, jak ho podává liberalismus, tj. jako racionálního jedince, který činí svobodně svá rozhodnutí, neodpovídá skutečnosti. Individuum musíme vždy vidět v jeho sociálních, kulturních, historických kontextech. Zdůrazněn je model pospolitosti, ve kterém rozhodující roli hrají rodina, sousedství, národ. Důraz je kladen na tradici, stabilitu, jistotu (navazuje se na tradiční sociální konzervativismus. Pokud chceme porozumět chování jednotlivce, musíme nejdříve porozumět komunitám, ve kterých žije, a všem jeho komunitním vztahům.

Racionalistická a individualistická východiska liberální teorie vedou k eticky nepřijatelným důsledkům – k atomizaci a fragmentaci společnosti, relativizaci norem chování, rozpadu morálky.

Liberální koncepce já zdůrazňuje individuální práva, racionální svobodnou volbu, v moderní kantovské podobě také spravedlnost. Podle komunitariánů jsou jednotlivci určeni sociálními vztahy, které determinují postavení a chování individua. Důraz na komunitu je spojen s důrazem na společnou kulturu. Charles Taylor: komunita je společná historie a společná kultura. Společná kultura je předpokladem morální autonomie, schopnosti formulovat nezávislá mravní stanoviska.